

Ганна СПОТАР-АЯР,
orcid.org/0000-0002-2861-6339
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри тюркології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) spotar@knu.ua

ПОНЯТІЙНЕ МІКРОПОЛЕ АФІКСА *-АСАК / -ЕСЕК* У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто семантичні компоненти афікса *-acak* у сучасній турецькій мові. Цей багатофункціональний афікс можна вживати в різних типах конструкцій, а семантика, яку зазначена морфема виражає, безпосередньо залежить від положення форманту в синтаксичній конструкції. Досліджуючи специфіку функціонування афікса, ми беремо за основу твердження: 1) один предикативний афікс може виражати значення всіх трьох категорій, якщо жодна з них не виражена будь-яким іншим афіксом; 2) афікси виражають семантику категорій, у позиції яких перебувають. Положення семантичних компонентів у лійній послідовності понятійного субстрату ніколи не змінюється. У сучасній турецькій мові форма організації компонентів така: аспектуальність, темпоральність, модальність. Отже, афікс *-acak* реалізує різні значення відповідно до позиції, у якій він перебуває в синтетичних / аналітичних / перифрастичних формах. Морфема виражає парадигму модального (суворий наказ, пропозиція, обіцянка, порада тощо), темпорального (футуральна перспектива) й аспектні значення. Темпоральна й аспектна семантика реалізується зазначеним афіксом у випадку, якщо модальні значення моделюються наступною морфемою. Якщо афікс ужито у предикаті як єдиний формант, то в певних комунікативних ситуаціях він виражає значення усіх трьох категорій одночасно. Перебуваючи найближче до кореня дієслова або в позиції, де наступний формант значно домінує зі своєю семантикою, афікс виражає його аспектний семантичний компонент (намір, волю, інтенцію дії тощо). Наприклад, у деяких конструкціях, таких як *-acağına* або *-acak gibi olmak*, морфема реалізує тільки аспектуальне значення. Важливим чинником, що актуалізує використання афікса *-acak* у сучасній турецькій мові, є його синтаксична валентність.

Ключові слова: синтаксис турецької мови, афікс, понятійне мікрополе афікса, аспектуальність, модальність, темпоральність.

Hanna SPOTAR-AYAR,
orcid.org/0000-0002-2861-6339
Candidate of Philological Sciences,
Assistant at Turkology Department
Educational and Scientific Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) spotar@knu.ua

CONCEPTUAL MICROFIELD OF AFFIX *-ACAK / -ECEK* IN THE MODERN TURKISH LANGUAGE

The article deals with the semantic components of *-acak* affix in modern Turkish language. This multifunctional affix *-acak* in Turkish language can be used in different types of constructions, and the semantics expressed by means of this morpheme directly depends on position within syntactical construction. In this research we take as a basis the statement: 1) one predicative affix can express the meaning of all three categories, if none of them is expressed with any another affix; 2) affixes that express the semantics of categories being in the position responsible for linguistic modeling of such semantics. In modern Turkish language the form of components' organization is as following: aspect, temporality, modality. The position of semantic component can never be changed. Semantics and function of the affix *-acak* differ due to obtained position within synthetic / analytical / periphrastic forms. The morpheme expresses a paradigm of modal (strict order, offer, promise, advice etc), temporal (future perspective) and aspectual meanings (intention). Temporal and aspectual semantics is expressed by this affix only if there is another affix with modal meaning. In addition, in the predicate the affix expresses the meaning of all three categories simultaneously in certain communicative situations. In some constructions such as *-acağına* or *-acak gibi olmak* we can see only aspectual meaning. Being in the closest position to the root of the verb or in a position where the next formant strongly dominates with its semantics, the affix expresses its aspectual semantic component (intention, will, intention of action, etc.). An important factor actualizing

the use of the affix -acak in modern Turkish is its syntactic valence. The formant is widely used in predicates, expressing aspectual, temporal and modal semantics. The main factor affecting its contribution to the meaning of the structure is its position. The affix in certain communicative situations realizes the meaning of all three categories simultaneously, provided that the next affix does not express semantics of any of the categories. Affix -acak is widely used in combination with postpositions, playing a key role in the formation of the conceptual substrate, in such constructions its temporal semantics is preserved. The modal value is realized in the form of a strict order; instructions for performing an action. In periphrastic forms, in the semantic vertex, the morpheme realizes the meaning of intention or intention, while in the grammatical vertex it realizes the modal meaning of confidence in expressed information.

Key words: affix -acak, syntax of modern Turkish language, semantic microfield of morpheme, position, aspect, modality, temporality

Постановка проблеми. Сучасні дослідження турецької мови, її морфологічної будови, синтаксису дедалі більше орієнтуються на парадигму антропоцентричних підходів, унаслідок чого активно розвивається низка лінгвістичних напрямків, серед яких важливе місце посідає функціоналізм. Як справедливо зазначає М. П. Кочерган, членування граматики на морфологію, тобто граматику слова, і синтаксис, або граматику речення, не є універсальним. Якщо в синтетичних мовах морфологія є дуже важливою, то в аналітичних вона відходить на задній план, а в так званих «аморфних» мовах її цінність нульова (Кочерган 2010: 243–244). Актуальними питаннями досліджень тюркських мов є аналіз способів моделювання аспектуальних, темпоральних, модальних та інших значень у синхронічній і діахронічній площині. Зокрема, аналіз процесу граматикизації мовних одиниць, якому присвячені праці другої половини ХХ ст., дозволяє знайти відповідь на багато запитань: від походження до їхніх семантичних компонентів і специфіки функціонування. Важливу роль у процесі формування нових граматичних форм і конструкцій відіграє зміна граматичного статусу мовних одиниць. Зазначений процес є наслідком багатьох комунікативно-когнітивних механізмів і культурних явищ, необхідності реалізації більш абстрактних значень за допомогою мовних засобів.

Аналіз досліджень. У турецькій мові афікс є формантом, тобто мінімальною мовною частиною, яка реалізує семантичне значення, синкретичною та поліфункціональною морфемою. Крім того, у пропонованому дослідженні ми дотримуємось твердження, що семантика, яку реалізує афікс, залежить від його позиції в мікросинтаксичній конструкції. Як зазначив видатний тюрколог Л. Йохансон, у тюркських мовах порядок афіксів підпорядкований жорстким правилам. Афікси формують класи за їхньою здатністю займати позиції у слові по відношенню до основи. Словотворчі афікси перебувають у найближчій позиції до основи, вони передують фінітним (Johanson, 1998: 37).

На взаємозв'язок позиції та функції, що реалізує афікс, вказує турецький дослідник Ф. Гюрбюз, який, досліджуючи дієприкметники, звертає увагу на те, що афікс *-ecek* не є афіксом, який утворює дієприкметник. Учений, зокрема, наводить приклад: *Gelecek kışın soğuk geçeceği tahmin ediliyor* (Очікується, що прийде зима буде холодною) та стверджує, що у цьому випадку дієслово в майбутньому часі виконує синтаксичну роль прикметника, проте не є дієприкметником (Gürbüz, 2010: 44). Зі слів ученого випливає, що один і той самий формант, перебуваючи в позиції означення, змінює свої функціональні якості.

У попередніх дослідженнях ми встановили, що принцип лінійної послідовності перерозподілу понятійного субстрату є надзвичайно важливим для тюркських мов: афікси поєднуються за принципом ланцюжкового прилягання, унаслідок чого в дієслівних формах, що містять декілька морфем, один афікс виражає одне значення (Спотар-Аяр, 2021: 58). Видатний дослідник дагестанських мов О. Е. Кібрик, описуючи зазначене морфологічне явище, використовує термін *лінійний порядок афіксів в аглютинативних мовах* (Кібрик, 2005). Крім того, слід підкреслити, що кожен наступний афікс домінує над попереднім з огляду його внеску до значення конструкції. У турецькій мові у предикативах спостерігається така послідовність понятійних компонентів: стан – аспект – темпоральність – модальність. До того ж, перебуваючи в різних позиціях, афікс *-acak* може виконувати різні синтаксичні функції. У словнику турецьких афіксів, наприклад, Е. А. Ксато Д. Натан подають такі значення (синтаксичні функції) афікса *-acak*:

- реалізація значення майбутнього часу,
- партицип на *-acak*,
- фінітний партицип на *-acak* (Csató, Nathan).

Розглядаючи питання семантичного мікрополя *-acak*, що є значно більшим за класичне ототожнення з майбутнім часом або наміром вираження дії, необхідно встановити етапи утворення парадигми понятійних компонентів. Семантичне мікрополе цієї морфеми формувалося протягом тривалого історичного періоду. Н. З. Гаджієва та

Б. А. Серебренников, зокрема, висловили припущення, що афікс *-acak* виник і почав функціонувати після розпаду тюркської прамови (Гаджиева, Серебренников, 1986: 88).

Мета статті. Природно, що спершу для зображення дійсності у будь-якій мові використовували прості граматичні форми та поєднання слів, згодом формуються складніші за будовою синтаксичні конструкції. Це, зі свого боку, привело до розширення або звуження понятійного мікрополя афіксів. У пропонованій науковій розвідці нами було поставлено за мету проаналізувати функціональні та семантичні характеристики афікса *-acak* у турецькій мові та специфіку його вживання як компонента складних синтаксичних конструкцій, використовуючи комплекс методів, серед яких, зокрема, й описовий із прийомами лексичної, морфологічної та семантичної інтерпретації. Головне завдання дослідження – дати відповідь на питання: як позиція у лінійній послідовності, у якій перебуває афікс *-acak* у лексемі або в синтетичній / аналітичній / перифрастичній формі, впливає на те, яку семантику він реалізує та яку функцію виконує.

Виклад основного матеріалу. У турецькій мові до XIV ст. темпоральну семантику майбутнього часу реалізовували за допомогою афікса *-(y)isar*, частота функціонування якого знизилася у XV ст. У текстах XVI ст. зазначений афікс спостерігається досить рідко та функціонує, зазвичай, в усталених виразах. У процесі переходу на класичну османську мову відбувається збільшення частоти вживання афікса *-acak*, який до цього функціонував як формант дієприкметника (Gültekin, 2006: 38). С. Чагатай, зокрема, вказує на те, що афікс *-acak* витісняє з ужитку афікс *-asi*: спочатку його вживали досить рідко з метою субстантивізації дієприкметників (Çağataı, 1947: 546). С. Уйгур висловлює думку про те, що афікс з'явився у другій половині XV ст. та замінив собою афікс *-(y)isar*. Крім того, учений звертає увагу на активне функціонування дієприкметникового афікса *-(y)asi* у текстах XIII–XVI ст. для реалізації семантики майбутнього часу (Uygur, 2007: 1192). Е. О. Груніна стверджує, що період XVI–XVIII ст. характеризується змінами в системі часових форм, насамперед теперішнього і майбутнього часу. Час на *-(y)isar* поступово виходить з ужитку, у письмову мову входить форма майбутнього часу на *-(y)acak* (Груніна, 1966: 33).

Важливим фактом, на який вказує З. Коркмаз, є те, що афікс *-acak* спочатку почали вживати у поєднанні з допоміжними дієсловами, утворюючи предикатив. Відтоді він втратив свій статус

ім'я-дії та функціонал і його почали поступово використовувати як показник майбутнього часу. Оскільки компонент *-a* у складі суфікса *-a+çak>-a+çak* фактично втрачає свою функцію показника майбутнього часу, імовірно, така функція відновлюється шляхом перенесення на компонент *-çak* у процесі переходу афікса від форманту імені-дії до форманту фінітних форм (Korkmaz, 1959).

Отже, афікс уперше вживали для формування означальної конструкції для реалізації значення майбутнього часу. З огляду на це його первинною функцією є утворення дієприкметника: морфему вживають для формування значення ознаки, яку означуване набуде в майбутньому, чи дії, реалізація якої відбудеться після моменту мовлення / моменту референції, або реалізація якої планується: *Bu sessizliklerin birinde dört gün sonra şehirden ayrılacak ilk trenin düdüğü işitildi* (Pamuk, 2002: 42). – *В один із таких моментів тиші почувся звук потягу, який уперше за чотири дні поїде з міста.* Як бачимо, дієприкметник означає дію, що відбудеться в майбутньому щодо моменту референції, отже, реалізує перспективність.

Надалі формант набуває здатності до субстантивізації, уживання його у субстантивованому вигляді є характерним явищем для сучасної турецької мови: *Birinci perdenin sonu yaklaşıyordu ki "Kadife'ye gidelim!" dedi İpek. "Ona anlatacaklarım var"* (Pamuk, 2002: 42). – *Наближався кінець першої дії, коли Іпек сказала: «Пішли до Кадіфе! Мені є що їй розповісти».* Як бачимо, у таких випадках афікс реалізує значення «те, що має відбутись», «дія або стан, реалізація якої планується».

У діахронічній площині спостерігаємо процес розширення синтаксичного функціонала афікса, що приводить до вживання форманта у поєднанні з дієсловами за допомогою керування. Це стає можливим за рахунок синтаксичної валентності субстантивованих дієприкметників, зокрема й можливості приєднувати показники особи й афікси відмінків. Ми можемо припустити, що така можливість виникла завдяки другому компоненту афікса, який за часів давньої тюркської мови вживали як словотворчий. Поширеною є думка, що афікс *-çak*, за допомогою якого з іменника утворюють іменник, так само бере участь у формуванні іменника з дієслова (Nazar, 2011: 148). На нашу думку, внаслідок процесу граматикалізації перший компонент надав форманту значення майбутнього часу, другий, натомість, актуалізує сполучуваність з іншими частинами мови, зокрема й керуванням, що дозволяє формувати складніші синтаксичні конструкції: *Ama siyasete bulaşırsa*

geri dönünce gene eskisi gibi Allah'ın olmadığına düşünmeye başlayacaksınız" (Pamuk, 2002: 105). – «Повернувшись у Німеччину, як і раніше **вважатимеш**, що Аллаха немає»; **обіцянки**: “*Ama kendimi kaptırtam, sen de bul kendini. Her şey iyi olacak*” (Pamuk, 2002: 187). – «Але я не загублю себе, і ти втримайся. Все **буде добре**»; **поради**: “*İyice bakın, hücre kapılarının üzerindeki gözetleme penceresinden bakacaksınız. Korkmayın, sizi tanımazlar*” (Pamuk, 2002: 179). – «Добре придивляйтесь, **дивіться** через віконця спостереження у дверях камер. Не бійтеся, вас не впізнають».

Афікс у питальній формі реалізує значення прохання виконати дію: “*Hepsi yazılarımdan öğrenilebilir çünkü. Beni gerçekten neden görmek istediğini söyleyecek misin?*” (Pamuk, 2002: 258). – «Бо він все може дізнатись з моїх записів. **Скажи**, чому ти насправді хочеш мене побачити?».

У деяких випадках афікс *-acak* можна вживати без темпорального значення, оскільки на передній план виходить його синтаксична функція. У конструкції *-miş / yor olabil-*, що виражає припущення, можна використовувати афікс *-ir*. Через те, що у процесі утворення синтаксичних похідних конструкцій афікс *-ir* не може бути, наприклад, субстантивований, замість нього вживають афікс *-acak*. У цій конструкції афікс *-acak*, так само як й афікс *-ir*, не має ні темпоральної, ні аспектуальної семантики (Gülsevin, 2015: 187): *Bu defterin kaybolmuş olabileceğine inanmıyor, Tarkut Ölçün kar altındaki Frankfurt'u sigara içerek sessizce seyrederken ben aynı yerlere yeniden bakıyordum* (Pamuk, 2002: 257). – Він не вірить, що цей зошит **міг загубитись**, у той час, коли Таркут Ольчун, курячи цигарку, безмовно спостерігав засніжений Франкфурт, я знову роздивлявся ті самі місця. Як бачимо, функціонування *-acak* актуалізовано його синтаксичною валентністю, натомість аспектуальні та темпоральні значення афікса лишаяються вторинними.

У дво- і багатоконпонентних конструкціях за наявності двох або більше предикативних афіксів *-acak*, перебуваючи в аспектуалізаторі, реалізує лише модальне значення. Наприклад, перифрастична форма на *-miş olacak* означає, що мовець упевнений у виконанні дії, перебуванні в певному стані: *Ama kendimi öldürmeyi her düşüncümdede onların da benim gibi düşünmüş olacaklarını hissediyorum* (Pamuk, 2002: 397). – Кожного разу, коли я думаю вбити себе, відчуваю, що вони, **напевно, думали те саме, що і я**. У мові офіційно-ділових паперів така форма виражає значення безапеляційного наказу, інструкції до виконання дії: *dilekçe doldurulmuş*

olacak – заява має **бути заповненою**. Як бачимо, формант у цих випадках виражає модальне значення інструкції виконання дії.

Перебуваючи у позиції **темпоральності**, афікс *-acak* реалізує значення, пов'язане з виконанням дії в майбутньому. У турецькій мові цей формант виражає значення проспективності, тобто з його допомогою описують дію, планування або намір реалізації якої з'явився в минулому щодо моменту мовлення, або одночасно із моментом мовлення, що не здійснена або ймовірність виконання якої може відноситись до теперішнього чи майбутнього. Проспективність реалізується формами на *-acaktı* та *перифрастичною формою* на *-acak olmak*.

Обидві форми пов'язані з наміром, проте вони мають істотну відмінність у своєму значенні, зокрема, форма на *-acaktı* означає намір виконати якусь дію, що не реалізований і вже не буде реалізований: *Galip eve dönmek için tam kalkacaktı ki, Vasıf'ın kutudan el alışkanlığıyla çektiği Celâl'in iki eski yazısı gözüne çarptı* (Pamuk, 2002: 97). – Галіп уже **майже зібрався йти додому**, як поглядом натрапив на старий запис Джемеля, який звичкою витягнув з коробки Васифа. Натомість перифрастична форма означає, що в минулому виник намір, який ще може бути реалізований: “*Peruk takacak olsaydım, bazıları gibi üniversiteye girmek için yapardım o işi*” [(Pamuk, 2002: 311). – «Якби я **збиралась носити** перуку, я б це зробила, щоб вступити до університету, як дехто інший»]. Відмінність у значенні двох форм виникає через семантичну відмінність двох дієслів-аспектуалізаторів. У першій формі аспектуалізатором є екзистенційне дієслово *ermek* (бути), що внаслідок процесу граматикалізації перетворилось на формальний показник. Як стверджує В. Г. Кондратьєв, поєднання дієприкметників із дієсловом *ermek* (бути, існувати) відповідає більш ранньому стану тюркських мов, коли таке поєднання було складним присудком, де прикметник відіграв роль предикатива (частини, що стоїть перед зв'язкою), а дієслово *er-* – зв'язки (Кондратьєв, 1981: 106). У перифрастичній формі, аспектуалізатором є дієслово *olmak* «стати», що має інхоативну семантику зміни стану / переходу в інший стан.

Отже, дієслово *kalkacaktı* у наведеному прикладі означає, що в минулому у виконавця дії був намір виконати дію в момент референції, а на момент мовлення констатується той факт, що намір – **нереалізований**.

Турецькій мові властиві декілька значень, пов'язаних із необхідністю / можливістю реалізації дії в майбутньому з погляду минулого. Передусім

ідеться про значення «майбутня дія, що мала (б) / могла (б) статися (інтенція, необхідність / потенція), але не сталася» (результат негативний – тобто дія мала відбутися, але не була реалізована) (Сорокін, 2009: 124). Натомість у перифрастичній формі актуалізується момент виникнення бажання. Така форма дозволяє реципієнту зробити припущення стосовно ймовірності реалізації дії у майбутньому щодо моменту референції.

З метою аналізу взаємозв'язку позиції та значення, що реалізує формант, порівняймо дві форми: форму на **-acak olmuş** та **-muş olacak**: *Yahut Racine'in bir şiirini okutmuş, çocuk anlamını çözümlenmeye kalkacak olmuş, öğretmen: "Hayır, istemem: bunu ben de severim..."* (Ataş, 1989: 70). – *Він попросив прочитати вірш Расіна, хлопчина якраз хотів встати, щоб пояснити його значення, та вчитель сказав: «Ні, не потрібно: я теж його люблю...»*. Як бачимо, у цьому випадку афікс **-acak** реалізує лише семантику наміру, натомість перебуваючи у модальній позиції, афікс уживають для висловлення переконання мовця: *Mehmet'in dolmuşu kalkmış olacak* (İleri, 1975: 173). – *Маршрутка Мехмета вже, напевно, поїхала*.

Якщо форма має декілька формантів, то кожен із них, перебуваючи у певній позиції, реалізує семантику відповідного компоненту понятійного субстрату. Досить часто зазначене явище спостерігаємо в синтетичних формах, що утворились унаслідок граматикалізації перифрастичних, які раніше вживали як двоскладову конструкцію: дієприкметник + допоміжне екзистенційне дієслово *ermek* (*бути, існувати*), у сучасній турецькій мові їх уживають у вигляді форм на **-acaktır, -acakmış, -acakmışçasına**.

Форма на **-acakmış**, зокрема, складається із двох формантів **-acak**, що реалізують темпоральну семантику проспективності, й афікса **-mış**, який уживають із модальним значенням: *"Demek ki yeni hayatıma başlarken ilk önce bu dükkânlarla karşılaşacaktım"*, *diye düşündü bir çocuk saflığıyla* (Pamuk, 2002: 314). – *«Тобто, якщо я починаю нове життя, як виявилось, перше, із чим я маю стикнутись – ці магазинчики» – подумав він з дитячою наївністю*.

Крім описаної конструкції, формальна темпоральна ознака зберігається в конструкції **-(y) acağından + başka**: *«Ви, yazarın o yazısının da yaşatmayacağından, unutulup gideceğinden başka bir anlama gelmez. – Це свідчить лише про те, що той твір письменника забудуть, він буде втраченим назавжди»*. Як бачимо, з позиції темпоральності конструкція вказує на те, що дія відбудеться у футуральній перспективі щодо моменту мовлення.

Ураховуючи, що афікс **-acak** спочатку функціонував у нефінітних формах, ключовим його семантичним компонентом є **аспектуальний**. Перебуваючи в найближчій позиції до кореня, або в позиції, коли наступний формант значно домінує за значенням, актуалізується аспектуальна семантична складова (намір, бажання, інтенція дії тощо). Форма на **-acağına** реалізує такі значення: *надання переваги, необхідність, пропозиція, каяття*. Афікс відмінка відіграє головну роль у формуванні семантики цієї форми (Togun, 2013: 2426): *Ka'nın neredede olduğunu düşüneneğine Almanya'da nasıl mutlu olacaklarını hayal etmeye çalışarak dolabından eşyalar, elbiseler seçiyordu* (Pamuk, 2002: 386). – *Замість того, щоб гадати де Ка, вона обирала речі, сукні із шафи, намагаючись думати про те, які вони будуть щасливі в Німеччині*.

Як зазначає Є. Торун, у цій конструкції з погляду реалізації темпорального значення афікс може виражати не тільки майбутній час, а й минулий і теперішній, референцію до найближчого майбутнього у складі певних конструкцій (Togun, 2013: 2423). Отже, у конструкції **-acağına** афікс повністю втрачає будь-яку темпоральну або модальну семантику, оскільки він передує відмінковому афіксу, що в семантичному ланцюжку має сильну домінують позицію. Так само у формі на **-acağından**, що виражає значення причини, наслідку або порівняння, спостерігаємо домінування відмінкового афікса, натомість лишається формальний темпоральний семантичний показник: *"O sahnelerin akla getireceğinden de zekisin"*, *dedi Galip, şefkatle* (Pamuk, 2002: 357). – *Galip сказав із ніжністю: «Ти розумніша за все те, чого тебе можуть навчити ті сцени»*.

Крім того, аспектуальна семантика наміру, планування виконання дії реалізується афіксом у дієприкметникових формах перифрастичних форм: *Vana gösterilecek olan şeyi çoktan anlamıştım* (Pamuk, 2002: 252). – *Я давно вже зрозуміла те, що мені збираються показати*.

У псевдоперифрастичних формах, у яких домінують компонентом є післяйменник, а темпоральні та модальні значення виражені предикативом, реалізується лише аспектуальне значення. Це, наприклад, форма на **-acak gibi oldu**, що в сучасній турецькій мові позначає стан готовності суб'єкта до виконання певної дії (Сорокін, 2009: 173): *Yeniden Avrupa yakasına dönerken, vapurda gördüğüm kadınlardan birini zorla ya da bir an bir yanlışlık olmuş gibi yaparak öpsem ne olur diye düşündüğümü hatırlıyorum, ama inceleyip sık dokuyacak gibi olmadığım halde, çevremde*

öyle bir yüz göremiyordum (Pamuk, 2002: 123). – Я пам'ятаю, як я, повертаючись знову в Європейську частину (прим. – Стамбула), думав, а що буде, якщо я поцілую одну із жінок, яких я бачив на паромі, насильно або вдаючи, що на якусь мить сталась помилка, але, роздивившись уважно, у мене **не виникало наміру до когось доторкнутись**, оскільки я так і не зміг побачити таке обличчя. Слід звернути увагу, що форма на **-acak gibi** реалізує семантику «наче збиратись щось зробити»: *Hâle Halanın, Celâl Beyin burada olmadığını, gazeteden aranmasını söyleyen ağırbaşlı sözleri, bu sorulara bir açıklık getirecek gibi değildi hiç* (Pamuk, 2002: 372). – Розумне зауваження про те, що тітки Хале та Джеляль-бея тут не було і їх слід шукати за допомогою газети, **наче зовсім і не могло надати якусь відповідь** на ці питання.

На передній план виходить аспектуальний компонент у предикативних конструкціях, де модальну семантику реалізує лексема *değil*, а форму на **-acak + değil** вживають для підкреслення й актуалізації відсутності наміру виконувати певну дію: *Elbette ki, 'gerici şeyhlerin, müritlerin arasına düştüm diye ağlıyorum', diyecek değildim* (Pamuk, 2002: 56). – Звичайно ж, я **не збирався казати**: «Я плачу, бо потрапив у середовище шейхів, які тиснуть, та їхніх послідовників». Слід додати, що деякі форми можуть набувати окремого значення, зокрема форма на **olacak değil** позначає «е вже занадто»: *Bu olacak değil!* – Це вже аж занадто!

Так само актуалізацію аспектуального семантичного компоненту спостерігаємо у предикативних конструкціях з афіксом **-acak**, у яких субстантивований дієприкметник на **-acağım** виконує синтаксичну роль підмета, а присудком є лексеми *var / yok*. Такі форми позначають наявність / відсутність бажання чи наміру здійснити дію: *Güldüğüne göre nedamet getireceğın de yok* (Pamuk, 2002: 48). – З огляду на те, що посміхаєшся, розкаятися ти **не збираєшся**.

Висновки. Таким чином, ми можемо говорити про те, що, незважаючи на наявність в тюркології достатньої кількості праць, які описують специфіку функціонування морфем або їхнє значення, питання про принцип поєднання афіксів у складних конструкціях лишається не дослідженим на достатньому рівні. Як зазначає сучасний дослідник тюркської граматики: необхідно визнати, що чіткого переконливого пояс-

нення структури порядку афіксів у складі слів форм у теорії тюркської граматики допоки немає (Гузев, 2015: 41). Зокрема, праці, які аналізують взаємозалежність значення та функції морфеми та позиції, в якій вона перебуває, є актуальними не тільки з точки зору наукового розуміння способів утворення форм, але й можуть стати в нагоді для покращення перекладу за допомогою електронних перекладачів. Пропонована наукова розвідка є першою спробою в тюркології аналізу семантики та функціоналу морфеми в залежності від позиції, в якій перебуває афікс. Відтак, аналіз вживання афікса **-acak** у діахронічній площині дозволяє говорити про збільшення його функціоналу, а найголовніше, що у процесі еволюції складних конструкцій морфема почала вживатись в різних позиціях, що у свою чергу призвело до збільшення парадигми семантичних компонентів та реалізації одного або декількох значень в залежності від його позиції. У ході дослідження встановлено, що спочатку афікс функціонував як дієприкметниковий, перебуваючи завжди у позиції перед означуваним. Згодом він розширив свою синтаксичну валентність і тепер його вживають для формування складніших синтаксичних конструкцій із відмінковим керуванням, водночас останній афікс відмінка домінує у спільній семантиці. Формант широко використовують у предикативах, де він може реалізувати як аспектуальну, так темпоральну й модальну семантику. Ключовим фактором, що впливає на його внесок у значення конструкції, є позиція. Опрацьований практичний матеріал надає підстави стверджувати, що у предикативі афікс у певних комунікативних ситуаціях виражає значення всіх трьох категорій одночасно, за умови, що наступний афікс не реалізує значення котроїсь із категорій. Афікс **-acak** широко функціонує у поєднанні з післяйменниками, що відіграють ключову роль у формуванні понятійного субстрату. У таких конструкціях зберігається його темпоральна семантика. Модальне значення реалізується у вигляді безапеляційного наказу, інструкції до виконання дії. У перифрастичних формах у семантичній вершині морфема виражає значення наміру або інтенції, натомість у граматичній вершині – модальне значення впевненості у висловлюваному. Аспектуальне значення афікса **-acak** реалізується в конструкціях, другим компонентом яких є заперечна частка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаджиева Н.З., Серебренников Б.А. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Синтаксис. / Б.А. Серебренников, Н.З. Гаджиева. М. : Наука, 1986. 302 с.

2. Гузев В.Г. Теоретическая грамматика турецкого языка / под ред. А.С. Аврутиной, Н.Н. Телицина. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 2015. 320 с.
3. Грунина Э.А. Форма времени на *-a/-e* по памятникам турецкого языка. *Тюркологический сборник. К 60-летию А. Н. Кононова*. Москва, 1966. С. 74–106.
4. Кондратьев В.Г. Грамматический строй языка памятников древнетюркской письменности VIII–XI вв. Л : Издательство Ленинградского Университета, 1981. 192 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : навч. посіб. Видання 3-тє, доповнене («Академія»). 2010. 464 с.
6. Кибрик А. Е. Константы и переменные в языке. Санкт-Петербург : Алетейя. 2003. 719 с.
7. Сорокін С.В. Турецька й українська мови в системі координат «ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ»: Монографія. К.: Вид-во КНЛУ, 2009. 341 с.
8. Спотар-Аяр Г. Ю. Специфіка формування та перерозподілу понятійного субстрату у двоконпонентних дієслівних конструкціях сучасної турецької мови. *Science and Education a New Dimension*, 2021. Philology, IX (76), Issue 260. С. 56–61.
9. Ataç N. Okuruma mektuplar. Türk yazarlar dizisi. Istanbul : Can Yayınları, 1989. 208 s.
10. Csató É. Á., Nathan D. The Turkish Suffix Dictionary. URL: <https://www.dnathan.com/language/turkish/tsd/index.htm> (дата звернення: 21.02.2022).
11. Çağatay S. Eski Osmanlıca'da Fiil Müştakları. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*. 1947. Cilt 5, Sayı 4. S. 353–368.
12. Gülsevin S. *-dik/-(y)acak+iyelik* yapılarının öznelerinde ilgili ekinin kullanılması üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2015. Sayı 4/3. S. 889–898.
13. Gülsevin S. *-(y)acak* sıfat-fiil ekinin birleşik yapılarıdaki özel bir işlevi üzerine. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2016. No. 5 (1). S. 178–188.
14. Gültekin M. Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 2006. No. 20. S. 33–59.
15. Gürbüz F. Fiilleri Sıfat-Fiil Yapan Ekler midir, Kullanım mı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* Erzurum. 2010. S. 44. URL: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872029.pdf> (дата звернення: 19.02.2022).
16. Johanson L. The Structure of Turkic from: The Turkic Languages. London : Routledge. 1998. URL: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203066102.ch3> (дата звернення: 19.02.2022).
17. Hazar M. Türk Dilindeki fiilden isim yapan *-cak* eki hakkında. *Dil Araştırmaları*. 2011. Sayı 8, Bahar. S. 141–153.
18. Korkmaz Z. Türkçede *-acak / -ecek* gelecek zaman (Futurum) ekinin yapısı üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 1959. Cilt: 17 Sayı: 1.2 S. 159–170. DOI: 10.1501/Dtcfder_0000000628. URL: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/zk_gelecek_zaman_eki_yapisi.htm (дата звернення: 20.02.2022).
19. Pamuk O. Kar. İstanbul : İletişim Yayıncılık Can Yayınları. 2002. 464 s.
20. Pamuk O. Kara kitap. İstanbul : Can Yayınları, 1991. 426 s.
21. Selim İ. Hikâye dizisi (Cilt 39). İstanbul : Bilgi Yayınevi, 1975. 183 s.
22. Torun Y. Türkiye Türkçesinde *-acak+ iyelik eki+ yönelme* durumu yapısı. *Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Ankara. 2013. Summer Vol. 8/9. S. 2421–2430.
23. Uygur S. *-(y)IsAr* Gelecek zaman ekinin yapısı üzerine. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2007. Vol. 2/4 Fall. S. 1193–1196.

REFERENCES

1. Gadzhyeva N. Z. and Serebrennikov B. A. Sravnytel'no-istorycheskaya grammatika turkskikh yazykov. Sintaksis, Nauka. [Comparative-historical grammar of Turkic languages. Syntax.] Moscow, 1986. 302 p. [In Russian].
2. Guzev V.G. Teoretycheskaia hrammatyka turetskoho yazyka / pod red. A.S. Avrutynoi, N.N. Telytsyna. Sankt-Peterburh, [Theoretical grammar of the Turkish language] 2015. 320 p. [In Russian].
3. Grunina E. A. “Forma vremeni na *-a/-e* po pamiatnikam turetskogo yazyka. Tyurkologicheskii sbornik . [Temporal form in *-a/-e* according to the monuments of the Turkish language] K 60-letiyu A. N. Kononova”, Nauka. Moscow, 1966. pp. 28–36. [In Russian].
4. Kibrik A. E. Konstanty i peremennyye v yazyke, [Constants and variables in the language.] Aleteya, Saint-Petersburg, 2003, 719 p. [In Russian].
5. Kondratiev V. H. Grammatycheskyi stroy yazyka pamiatnikov drevnetyurkskoy pismennosti VIII–XI vv., [The grammatical structure of the language of the monuments of ancient Turkic writing of the 8th–11th centuries.] Izd-vo Leningradskogo un-ta, Leningrad, 1981. 192 p. [In Russian].
6. Kocherhan M. P. Zahalne movoznavstvo: pidruchnyk, [General Linguistics] 3rd Ed. VTs “Akademiia”, Kyiv, 2010. 719 p. [In Ukrainian].
7. Sorokin S. V. Turets'ka i ukrains'ka movy v systemi koordynat “VYD – CHAS – MODALNIST”, [Turkish and Ukrainian in Aspect – Tense -Modality coordinate system] Vyd-vo KNLU, Kyiv, 2009. 341 p. [In Ukrainian].
8. Spotar-Ayar G. Yu. “Spetsyfika formuvannia ta pererozpodilu poniatiiinoho substratu u dvokomponentnykh diieslivnykh konstruktiiakh verhasnoi turetskoi movy” [The specifics of the formation and redistribution of the conceptual substrate in two-component verb constructions of the modern Turkish language.]. *Science and Education a New Dimension*, Philology, IX (76), Issue 260, 2021 pp. 56–61. [In Ukrainian].
9. Ataç N. Okuruma mektuplar Türk yazarlar dizisi. [Letters for reading] Can Yayınları. 1989. P. 208. [In Turkish].

10. Csató É. Á. and Nathan D. The Turkish Suffix Dictionary, available at: <https://www.dnathan.com/language/turkish/tsd/index.htm> (accessed 21 February 2022).
11. Çağatay S. Eski Osmanlıca'da Fiil Müştakları. [Verb affilitions in Old Ottoman Language] *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, 1947. pp. 353–68. [In Turkish]
12. Gültekin M. Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme. [Future Suffixes in the Historical and Modern Turkic Languages]. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 2006. No. 20, pp. 33–59. [In Turkish].
13. Gülsevin S. *-dik/-(y)acak+iyelik* yapılarının öznelerinde ilgili ekinin kullanılması üzerine. [On the use of genitive suffix with the subjects of *-dik/-(y)acak + possessive structures*] *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2015. Sayı No. 4/3. pp. 889–898. [In Turkish].
14. Gülsevin S. *-(y)acak sıfat-fiil* ekinin birleşik yapılardaki özel bir işlevi üzerine. [On a distinct function of the participle suffix *-(y)acak* in compound structures] *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2016. No. 5 (1), pp. 178–88. [In Turkish].
15. Gürbüz F. Fiilleri Sıfat-Fiil Yapan Ekler midir, Kullanım mı. [Which One Makes The Verbs Participle? Suffix or Usage?] *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* Erzurum. 2010. pp. 1–21, available at: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872029.pdf> (accessed 19 February 2022). [In Turkish].
16. Johanson L. The Structure of Turkic from: The Turkic Languages. London : Routledge. 1998. URL: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203066102.ch3> (accessed 19 February 2022).
17. Hazar M. Türk Dilindeki fiilden isim yapan *-cak* eki hakkında. [The Evaluation of “+sAk” suffix which forms noun from noun and “- sAk” suffix which Forms Noun from Verb in Terms of Structure and Meaning] *Dil Araştırmaları*. 2011. Sayı: 8, Bahar. pp. 141–53. [In Turkish].
18. Korkmaz Z. Türkçede *-acak / -ecek* gelecek zaman (Futurum) ekinin yapısı üzerine. [Suffix +sa- which makes verb from noun in Turkish] *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 1959. Cilt: 17 Sayı: 1.2 S. 159–170 DOI: 10.1501/Dtcfder_0000000628. URL: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/zk_gelecek_zaman_eki_yapisi.htm. (accessed 10 February 2022). [In Turkish].
19. Pamuk O. Kara kitap. [The black book] İstanbul : Can Yayınları. 1991. 426 p. [In Turkish].
20. Pamuk O. Kar. [Snow] İstanbul : İletişim Yayıncılık Can Yayınları. 2002. 464 p. [In Turkish].
21. Selim İ. Bilgi yayınları. Hikâye dizisi [Nowels] (Cilt 39). Ankara : Bilgi Yayınevi. 1975. 183 p. [In Turkish].
22. Torun Y. Türkiye Türkçesinde *-acak+ iyelik eki + yönelme durumu* yapısı. [The structure of *-acak+ possessive suffix + orientation clause* in Turkey Turkish]. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Ankara. 2013. Vol. 8/9, Summer. pp. 2421–2430. [In Turkish].
23. Uygur S. *-(y)IsAr* Gelecek zaman ekinin yapısı üzerine. [The structure of *-(y)IsAr* future tense suffix]. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2007. Vol. 2/4, Fall. pp. 1193–1196. [In Turkish].